

А. В. Гусарова
аспірант Національної академії
прокуратури України (м. Київ)

УДК 347.91/95

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ДИСПОЗИТИВНОСТІ ПРИ ВСТУПІ ПРОКУРОРА У СПРАВУ

Розглядаються особливості диспозитивних засад при вступі прокурора у розгляд справи судом. Акцентується увага на необхідності удосконалення процесуального законодавства та законодавства, яке регулює діяльність прокуратури.

Ключові слова: представницька функція прокуратури, вступ у справу, диспозитивність.

Із розбудовою демократичної європейської держави та взяттям курсу на виконання зобов'язань перед Парламентською Асамблеєю Ради Європи в Україні відбувається активна й конструктивна робота, пов'язана із законодавчим забезпеченням реформування прокуратури. При досить жвавих дискусіях щодо ролі прокуратури в системі державно-правових інститутів більшість фахівців вважає за необхідне збереження та подальший розвиток діяльності прокуратури із захисту прав і свобод людини та громадянина, а також державних інтересів [1, с. 23, 24; 2, с. 184–186; 3, с. 189, 190], в якій чільне місце посідає представництво прокуратурою цих інтересів у суді.

Питанням представництва присвячено чимало наукових досліджень [4, с. 61, 63; 5, с. 25–27; 6, с. 42, 43; 7, с. 54, 55], проте з деяких питань реалізації вказаної конституційної функції органів прокуратури одностайності так і не досягнуто. Відтак, наведені обставини визначають *постановку викладених у цій роботі проблем у загальному вигляді та їхній зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями реалізації представницької функції прокуратури.*

Аналіз законодавства та наукових джерел дає змогу зробити висновок про дискусійність окремих питань вступу прокурора у справу, відкриту за заявою іншої особи, та дотримання при цьому основних засад здійснення судочинства. Тому *завданням цієї статті є дослідження процедури вступу прокурора у справи, що розглядаються судами за різними формами юрисдикції поза сферою кримінального судочинства.*

Прокурор бере участь у процесі виключно на підставі повноважень, визначених державою у законодавстві. Відтак, юридична заінтересованість прокурора має особливий державний характер. Це означає, що заінтересованість у прокурора завжди не особиста, а посадова, інша, ніж у сторін та третіх осіб. Тому прокурор висловлює принципову позицію держави, здійснює представництво її інтересів та інтересів громадян [8, с. 159; 9, с. 104].

Проте процедура вступу прокурора у справу не завжди співпадає з думкою окремих авторів щодо того, що для вступу в процес у справі прокурору не треба ні довіреності, ні усного доручення, ні письмового прохання осіб [10, с. 151; 11, с. 32]. На нашу думку, при поданні позову до суду першої інстанції в інтересах громадянина, поряд із виявленням порушення закону прокурором самостійно, останній в кожному випадку, на думку автора, повинен з'ясувати позицію зацікавленої особи. Якщо ж громадянин звертається до прокурора із заявою про порушення його прав, свобод чи інтересів, то у своїй заяві він висловлює прохання щодо представництва його інтересів в суді. Дотримання вказаних вимог, перш за все, обумовлено необхідністю

спрямування дій прокурора відповідно до вимог громадянина та виключення в подальшому можливих претензій заявника щодо відсутності його волі до представництва інтересів та власної ініціативи прокурора при вирішенні питання щодо вступу у справу або подання позову. До того ж, виникнення процесу без пред'явлення вимоги зацікавленою особою є порушенням принципу диспозитивності.

За цих обставин та з урахуванням умов практичної діяльності прокуратури, доцільним було б, на наш погляд, доповнити законодавство нормами, які врегулювали б необхідність отримання від особи, інтереси якої представляє прокурор, заяви щодо представництва її інтересів. По-перше, це виключить випадки заявлення позовів чи вступу прокурора в процес тоді, коли така позиція прокурора не підтримується самим громадянином. По-друге, отримана заява про представництво інтересів від громадянина буде підтвердженням як для суду, так і для відповідача, обґрунтованості представництва прокурором інтересів громадянина та дотримання при цьому принципів змагальності та диспозитивності.

Відповідно до ч. 3 ст. 46 та п. 7 ч. 1 ст. 207 ЦПК України в разі невідтримання заявлених вимог особою, в інтересах якої подана заява, суд постановляє ухвалу, якою залишає заяву без розгляду. Залишення позовної заяви без розгляду в разі заперечення проти позову передбачене також п. 6 ч. 1 ст. 155 КАС України. П. 6 ст. 81 ГПК України передбачає залишення заяви без розгляду в разі відмови від нього особою, в інтересах якої позов було подано прокурором.

У той же час, відповідно до вимог п. 3 ст. 205 ЦПК України, п. 4 ст. 80 ГПК та п. 2 ст. 157 КАС України суд закриває (припиняє) за нормами ГПК провадження у справі в разі відмови позивача від позову *та прийняття цієї відмови судом*.

У науковій літературі висловлюється думка про суперечливість норм щодо відмови від позову та прийняття цієї відмови судом [12, с. 148], враховуючи те, що відмова громадянина від позовних вимог може бути викликана як необдуманими діями, так і злочинними діями сторонніх осіб чи учасників процесу щодо нього чи близьких родичів [13, с. 59]. Відповідно до позиції деяких науковців при відмові позивача від позову, в інтересах якого прокурор вступив у справу, суд ще має вирішувати питання: приймати цю відмову чи ні, тобто при існуючому рівні правосвідомості слід зберегти контроль суду за цими процесуальними діями [14, с. 40; 15, с. 41–44; 16, с. 159].

Не вдаючись до дискусії щодо доцільності судового контролю, зазначимо, що, з одного боку, відмова позивача від позову чи невідтримання його може бути необґрунтованим, необдуманим чи викликаним злочинними діями інших осіб, а продовження слухання справи є необхідним з метою усунення наявних порушень прав, свобод чи інтересів позивача. Але з іншого, — неприйняття судом відмови позивача від позову в цьому випадку порушуватиме принцип диспозитивності цивільного процесу.

З огляду на викладене, а також, враховуючи принцип диспозитивності, важко погодитись з думкою В. Семененко про наявність права прокурора, при невідтриманні заявлених вимог особою, наполягати на розгляді справи по суті з метою захисту громадянина від необдуманної відмови від позову та обов'язку суду розглянути справу [13, с. 590].

Крім цього, аналіз норм процесуальних кодексів вказує на різнопланове визначення підстав для залишення заяви без розгляду. Так, в одному випадку суд залишає її без розгляду в разі невідтримання заявлених вимог особою, в інтересах якої подана заява (ст. 46 ЦПК України); в іншому — в разі заперечення особи проти позову (ст. 155 КАС України) та відмови від позову громадянина, в інтересах якої позов було подано прокурором (ст. 81 ГПК України).

По-різному визначено і наслідки відмови позивача від позову. Приміром, за нормами ЦПК України та КАС України відмова позивача від позову є підставою для закриття провадження у справі, а відповідно до п. 4 ст. 80 ГПК України відмова позивача від позову є підставою для припинення провадження у справі.

Неоднозначність визначень процесуальних дій, на думку автора статті, потребує уніфікації законодавства, що сприятиме полегшенню його практичного застосування.

Прокурор, який вступив у процес, порушений за зверненням іншої особи, відповідно до ст. 46 ЦПК України, ст. 29 ГПК України має процесуальні права й обов'язки особи, в інтересах якої він діє, за винятком права укласти мирову угоду. Тому варто підтримати думку Р. Шакир'янова, що при згоді сторін закінчити справу мировою угодою прокурор може сприяти сторонам в цьому, причому прокурор відмовляється від підтримання позову і виступає в судових дебатах з висновком про затвердження мирової угоди сторін, якщо ці дії не суперечать закону та не порушують чийось прав та інтересів [17, с. 22].

Згідно із ст. 31 ЦПК України, ст. 22 ГПК України та ст. 51 КАС України позивач має право протягом усього часу розгляду справи змінити підставу або предмет позову, збільшити або зменшити розмір позовних вимог, відмовитися від позову, а відповідач має право визнати позов повністю або частково, пред'явити зустрічний позов. Вказаними правами наділений і прокурор, який представляє інтереси громадянина або держави в суді шляхом подачі позову.

Проте, на думку автора статті, користуючись правом зміни підстави або предмета позову, збільшення або зменшення позовних вимог, прокуророві слід з'ясувати з цього приводу позицію особи, інтереси якої він представляє, оскільки метою прокурора є захист прав, свобод та законних інтересів громадян чи інтересів держави. Таким чином, при реалізації вказаних процесуальних прав прокурор повинен встановити наявність у особи, представництво якої він здійснює, заінтересованість щодо зміни підстави або предмета позову, збільшення або зменшення позовних вимог.

У практиці виникають ситуації, коли особа не має заінтересованості у вирішенні цих питань. Наприклад, вона за якихось особистих підстав або через юридичну неосвіченість не вважає за необхідне змінювати підстави або предмет позову, а ухилення від вирішення цього питання може призвести до відмови у задоволенні позову. Крім того, у випадку використання прокурором права змінити підстави або предмет позову, збільшити або зменшити позовні вимоги постає питання щодо дотримання принципу диспозитивності, відповідно до якого суд розглядає цивільні справи не інакше як за зверненням фізичних чи юридичних осіб в межах заявлених ними вимог.

Чи не буде порушення вказаного принципу у випадку використання прокурором зазначеного права без підтримання його думки особою, в інтересах якої прокурор вступив у справу? Адже право особи на судовий захист за принципом диспозитивності — це право вільно, на свій розсуд порушувати, змінювати або припиняти цивільне судочинство. І це право не може бути обмежене [8, с. 159].

Також не можна не обійти увагою й те, що прокурор, вступаючи у справу, не подає самостійний позов в інтересах громадянина, а фактично приєднується до вже сформованих і реалізованих позовних вимог громадянина. Постає питання про зміст рішення, яке повинен ухвалити суд при зміні прокурором позовних вимог або предмета позову за умови непідтримання особою, інтереси якої представляє прокурор, цих процесуальних дій.

Відповідно до ч. 2 ст. 46 ЦПК України, ч. 5 ст. 29 ГПК України, ч. 2 ст. 61 КАС України зміна вимог не позбавляє особу, на захист прав, свобод та інтересів якої подано заяву, права вимагати від суду розгляду справи та вирішення вимоги у первісному обсязі. Але вважаємо, що вказана норма не має сенсового навантаження, оскільки виникає питання меж розгляду вимог справи в разі зміни прокурором позовних вимог без підтримання їх громадянином, в інтересах якого прокурор вступив у справу або заявив позов та за умови наполягання особою на розгляді позовних вимог у первісному обсязі.

Відмова прокурора від позову в інтересах інших осіб або зміна вимог не позбавляє особу, на захист прав, свобод та інтересів якої подано заяву, права вимагати

від суду розгляду справи та вирішення вимоги у первісному обсязі. Така обставина є важливою гарантією реалізації принципу диспозитивності. Водночас не варто вважати це порушенням принципу диспозитивності стосовно прокурора.

Питання дотримання принципу диспозитивності виникає також під час вступу прокурора у справу шляхом подання апеляційної чи касаційної скарги. На нашу думку, при вирішенні питання щодо подання апеляційної чи касаційної скарги повинна бути з'ясована позиція власне матеріально заінтересованої особи щодо необхідності оскарження рішення суду першої інстанції. Цей висновок обумовлений необхідністю дотримання принципу диспозитивності процесуального права та виключення випадків неспівпадіння волі зацікавленої особи з волею прокурора на оскарження акту правосуддя. Проте само по собі наділення прокурора правом внесення апеляційної чи касаційної скарги незалежно від участі у справі не є порушенням принципу диспозитивності процесуального права за умови погодження, так би мовити, подачі апеляційної (касаційної) скарги із особою, яка незадоволена змістом судового рішення.

На нашу думку, ухвалене з порушенням вимог закону судом рішення при неоскарженні його з боку сторін чи третіх осіб не може бути предметом прокурорського оскарження, оскільки при цьому наявне порушення принципу диспозитивності. І навіть на прокурора, як на посадову особу, що на конституційній основі здійснює представницьку функцію, не можуть не поширюватися принципи, закладені законодавцем для судочинства в цілому. Саме на цій підставі вважаємо, що для вступу прокурора у справу шляхом подання апеляційної (касаційної) скарги необхідна згода сторони чи третьої особи.

До сьогодні невизначеним залишається питання щодо права прокурора на подачу апеляційної чи касаційної скарги при порушенні рішенням суду першої інстанції інтересів держави в тому випадку, коли з різних причин (в тому числі й суб'єктивних) орган, уповноважений державою на здійснення відповідних функцій у спірних правовідносинах, не вважає за необхідне ставити питання про оскарження судового рішення. У випадку вступу прокурора у справу з метою захисту інтересів держави виникають спірні питання, які зумовлені невизначеністю щодо процесуального положення держави в судовому процесі, на які звертається увага А. В. Петровським [18, с. 393].

Вважаємо, що прокурор при цьому має право подавати апеляційну та касаційну скаргу без необхідності отримання на це згоди відповідного органу, підприємства, установи, організації.

У зв'язку зі спірним процесуальним становищем держави у науковій літературі висловлюється думка щодо необхідності доповнення ст. 28 ЦПК України та викладення її в такій редакції: "Здатність мати цивільні процесуальні права та обов'язки сторони, третьої особи, заявника, зацікавленої особи (цивільна процесуальна правоздатність) мають усі фізичні та юридичні особи, а також держава" [18, с. 393, 394]. Внесення вказаних змін у процесуальне законодавство вирішить ряд проблемних питань і надасть можливість державі виступати позивачем у справі, а прокуророві — право вступати у справи в інтересах безпосередньо держави без необхідності визначення уповноваженого нею органу, що здійснює відповідні функції у спірних правовідносинах чи відповідного суб'єкта господарювання.

Аналіз законодавчих норм та наукових розробок, здійснений автором статті в процесі проведеного дослідження, дає підстави зробити висновок про наявність спірних та невизначених питань щодо вступу прокурора у справу, порушену за зверненням іншої особи, в умовах реалізації принципу диспозитивності, що вказує на необхідність їхнього подальшого наукового дослідження та законодавчого врегулювання.

Список використаних джерел

1. *Невмержицький, Є. В.* Місце і роль прокуратури в сучасній Українській державі [Текст] / Є. В. Невмержицький // Вісник академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. — 2003. — № 4. — С. 18–24.
2. *Долежан, В. В.* Шляхи конкретизації представницької функції прокуратури у майбутньому Закон України “Про прокуратуру” [Текст] / В. В. Долежан // Проблеми організації прокуратури й оптимізації її діяльності в сучасних умовах: Збірник наукових праць. — Х. : АПК Генеральної прокуратури України, 1998. — С. 184–188.
3. *Косюта, М. В.* Питання правового регулювання представницької функції прокуратури [Текст] / М. В. Косюта // Проблеми організації прокуратури й оптимізації її діяльності в сучасних умовах : [зб. наук. пр.]. — Х. : ІПК Генеральної прокуратури України, 1998. — С. 189–194.
4. *Дунас, Т.* Завдання представництва прокурора в цивільному процесі [Текст] / Т. Дунас, М. Руденко // Юридичний журнал. — 2006. — № 7. — С. 58–64.
5. *Півненко, В. П.* Теоретичні основи захисту прав людини органами прокуратури [Текст] / В. П. Півненко // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. — № 757, Сер. Право. Вип. № 1 (2). — 2007. — С. 23–34.
6. *Ильєнкова, И.* Права прокуратури на захисту громадян [Текст] / И. Ильєнкова // Законность. — 2005. — № 3. — С. 42–43.
7. *Маслохутдинов, З.* На чью захисту надейтєся [Текст] / З. Маслохутдинов // Законность. — 2004. — № 1. — С. 54–56.
8. *Шутенко, О. В.* Принцип диспозитивности и участие прокурора в гражданском процессе [Текст] / О. В. Шутенко // Проблеми законності. Вип. 37. — Х. : Нац. юрид. акад. України, 1999. — С. 157–160.
9. *Руденко, М.* Прокурор у цивільному процесі України [Текст] / М. Руденко // Юридичний журнал. — 2005. — № 10. — С. 104–113.
10. *Сапунков, В. И.* Представительство прокуратурой интересов граждан и государства в суде как процессуальный институт [Текст] / В. И. Сапунков // Судова реформа в Україні: проблеми і перспективи : матеріали науково-практичної конференції, 18–19 квітня 2002 р., м. Харків. — К. : Юрінком Інтер, 2002. — С. 150–153.
11. *Руденко, М.* Діяльність прокурора поза межами кримінального судочинства: деякі теоретичні та практичні аспекти [Текст] / М. Руденко, В. Назаренко // Вісник Академії прокуратури України. — 2007. — № 1. — С. 30–34.
12. *Дунас, Т. О.* Прокурор у цивільному процесі України: Сутність, завдання, повноваження [Текст] : навч. та наук.-практ. посіб. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / Т. О. Дунас, М. В. Руденко ; за наук. ред. М. В. Руденка. — Х. : Харків юридичний, 2006. — 340 с.
13. *Семененко, В.* Підстави та форми представництва органами прокуратури інтересів держави і громадян у судах [Текст] / В. Семененко // Вісник прокуратури. — 2002. — № 4. — С. 58–61.
14. *Симонян, С.* Проблемы апелляционного производства по гражданским делам [Текст] / С. Симонян // Российская юстиция. — 2001. — № 11. — С. 39–40.
15. *Степина, Л.* Проект ГПК РФ и роль прокурора в гражданском судопроизводстве [Текст] / Л. Степина // Законность. — 2001. — № 7. — С. 40–44.
16. *Чечерський, В. І.* Представництво прокуратурою інтересів громадянина та держави в суді на досвіді Словаччини, Польщі та України: порівняльно-правовий аналіз [Текст] / В. І. Чечерський // Вісник господарського судочинства. — 2006. — № 1. — С. 158–163.
17. *Шакирьянов, Р.* Участие прокурора в рассмотрении споров в суде [Текст] / Р. Шакирьянов // Законность. — 2004. — № 11. — С. 21–24.
18. *Петровський, А. В.* Актуальні питання участі прокурора у справах про визнання правочинів недійсними у світлі нового цивільно-процесуального законодавства [Текст] / А. В. Петровський // Держава і право. Юридичні і політичні науки. — Вип. 29. — К. : Ін-т держави і права НАН України, 2005. — С. 391–397.

Надійшла до редакції 25.11.2011

Гусарова А. В. Реализация принципа диспозитивности при вступлении прокурора в дело
Рассматриваются особенности диспозитивных начал при вступлении прокурора в рассмотрение дела судом. Акцентируется внимание на необходимость усовершенствования процессуального законодательства и законодательства, регулирующего деятельность прокуратуры.

***Ключевые слова:** представительская функция прокуратуры, вступление в дело, диспозитивность.*

Gusarova, A. V. Principle Realization Disposition at the Introduction of the Public Prosecutor into a Legal Procedure

Features disposition the beginnings are considered at the introduction of the public prosecutor into a legal investigation by court. The attention to necessity of improvement of the remedial legislation and the legislation regulating activity of Office of Public Prosecutor is focused.

***Key words:** representation function of Office of Public Prosecutor, the introduction into a legal procedure, disposition.*

